

Dat katholiek en achterlijk, katholiek en bekrompen, katholiek en fanatiek, katholiek en vals natuurlijke koppelingen waren, daarvan was', aldus Rogier, 'niet alleen het befaamde 'denkende deel der natie', maar ook de *man in the street* diep in zijn hart overtuigd.¹

Het was een overtuiging die toen gegroeid was in bijkans drie eeuwen vaderlandse historie. De vrijheidsstrijd tegen Spanje, waarin een calvinistische minderheid een leidende rol speelde, was in de zestiende eeuw ingezet tegen een rooms-katholieke koning. Dat dreef calvinistische en rooms-katholieke Nederlanders uiteen. Had nog de Unie van Utrecht in overeenstemming met de wensen van Willem van Oranje bepaald, 'dat een yder particulier in zijn religie vrij sal moegen blijven ende dat men nyemant ter cause van de religie sal moghen achterhaelen ofte ondersoucken' – lang bleef die tolerantie niet gehandhaafd. Luttele jaren later verbood de overheid in vele gewesten aan rooms-katholieke geestelijken de uitoefening van hun ambt. Bezuiden de grote rivieren en hier en daar in het omstreden oosten van het land, met name in Twente, kon de katholieke hiërarchie zich handhaven; het was, onder invloed van de Contra-Reformatie, een andere, minder aan misbruiken verkleefde hiërarchie dan die waartegen Luther als eerste in openlijke opstand gekomen was; vandaar ook dat Brabant, Limburg en goeddeels ook Twente trouw bleven aan het oude geloof, ook toen zij – die eerste twee gewesten als zich niet zelf besturende, onderworpen Generaliteitslanden – in de Republiek opgenomen werden. Benoorden de rivieren was, met uitzonderingen, het katholieke volksdeel rond de wisseling van zestiende naar zeventiende eeuw een kudde zonder herders geworden. 'Niet de vervolging (was het) die de protestantisering deed slagen, maar het ontzettend tekort aan priesters.'² De dertienhonderd parochies in het vroegere diocees Haarlem telden omstreeks 1600 tezamen slechts ongeveer zeventig priesters. Het katholicisme verliep meer dan dat het met geweld onderdrukt werd. De maatschappelijke achterstelling der katholieken deed de rest: in regeringslichamen kregen zij geen zitting, openbare ambten mochten zij niet bekleden, de gilden lieten hen in de regel niet als leden toe. Het onderwijs, uitsluitend toevertrouwd aan calvinistische schoolmeesters, werd over het algemeen, en ook in de Generaliteitslanden, door hen gemedan.

Zo moest het rooms-katholieke volksdeel, toen 1798 de gelijkstelling voor de wet bracht, wel een aanzienlijke economische en culturele achterstand vertonen – en dat deed het ook. Het was le Sage ten Broek, zoon van een

¹ L. J. Rogier in A. G. Weiler e.a.: *Geschiedenis van de kerk in Nederland* (1962), p. 318–19. ² A.v., p. 199.